

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA FACULTATEA DE
TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

TEZĂ DE DOCTORAT

Imeneu și Alexandru, Anania și Safira

1Tim. 1,19-20; F.Ap. 5,1-11

- O tipologie controversată între pedeapsă și pedagogie divină?

- REZUMAT -

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. STELIAN TOFANĂ

DOCTORAND:

Dragoș Cristian

CLUJ-NAPOCA

2019

CUPRINS

CUPRINS	1
LISTA DE ABREVIERI	5
PRELIMINARII	7
Stadiul actual al cercetării	9
Obiectivele cercetării	12
Metodologia de lucru	13
I. EREZIA DIN EFES ȘI EVANGHELIA PASTORALELOR	17
1. Caracteristici generale	17
2. Caracteristici specifice	20
2.1 Elemente de sorginte iudaică.....	20
2.2 Presupuse elemente gnostice	23
2.3 Elemente ascetice	32
2.4 Elemente ale unei „mișcări feministe”	37
2.4.1 Modestie și simplitate	39
2.4.2 Supunere și ascultare	45
2.4.3 Nașterea de copii	54
2.5 Elemente ale unei mișcări magice	59
Concluzii	63
3. Erezia din Efes reflectată în tematica teologică a Epistolelor Pastorale	65
3.1 Hristologia	65
3.1.1 Hristologie și epifanie.....	66
3.1.2 Epifanie și întrupare	68
3.1.3 Hristologie și soteriologie	70
3.2 Pnevmatologia	72
3.3 Evanghelia	73
3.4 Valorile morale	74
3.4.1 Păstrarea cu acuratețe a mesajului evanghelic	75
3.4.2 Propovăduirea Evangheliei	75
3.4.3 Depășirea obstacolelor	76
Concluzii	80

II. IMENEU SI ALEXANDRU. PEDEAPSĂ SAU PEDAGOGIE DIVINĂ?	83
1. Căderea în erezie	83
1.1 Identitatea căpeteniilor ereziei	83
1.1.1 Imeneu	84
1.1.2 Alexandru	85
2. Imeneu și Alexandru acuzați de hulă	86
2.1 Definierea hulei în literatura biblică	87
2.1.1 Definierea hulei în Vechiul Testament	87
2.1.2 Definierea hulei în Noul Testament	90
2.2 Definierea hulei în scrierile post-apostolice	91
Concluzii	95
3. Apostazia	97
3.1 Lepădarea	97
3.1.1 Lepădarea credinței (πίστις)	98
3.1.2 Lepădarea „cugetului bun” (ἀγαθὴν συνείδησιν)	100
3.1.2.1 „Cugetul” în scrierile noutestamentare inclusiv cele Pauline	100
3.1.2.2 „Cugetul” în Epistolele Pastorale	102
3.2 Căderea din credință	104
3.2.1 Rătăcirea de la credință	105
3.2.2 Îndepărtarea de credință	106
3.2.3 Despărțirea de credință	108
3.3 Căderea din credință ilustrată ca un naufragiu	110
3.3.1 Naufragiul credinței	111
Concluzii	114
4. Încredințarea lui Imeneu și Alexandru pe mâna satanei	116
4.1 Etapele căderii	116
4.1.1 Cursele diavolului	116
4.1.2 Insensibilitatea față de învățătura sănătoasă	120
4.1.3 Creditarea învățăturii false	123
4.1.4 Basmelor iau locul evangheliei	123

4.1.5 Oportunități pentru intervenția vrăjmașului	125
4.1.6 Urmarea vrăjmașului	127
4.1.7 Persistența în rătăcire	128
4.1.8 Pecetluirea conștiințelor	130
4.2 Încredințarea reprezentanților ereziei pe mâna satanei	132
4.2.1 Semnificația expresiei οὗς παρέδωκα τῷ σατανᾷ	133
4.2.2 Poate avea satana un rol pedagogic?.....	136
4.2.2.1 Identitatea satanei	136
4.2.2.2 Rolul satanei în prologul cărții Iov.....	137
4.2.2.3 Rolul satanei în ispitirea Mântuitorului.....	143
4.2.2.4 Dumnezeu ispitește?	145
4.2.2.5 Rolul încredințării pe mâna satanei potrivit primei Epistole către Corinteni	152
4.2.2.5.1 Procedura excluderii	155
4.2.2.5.2 Rațiunea încredințării pe mâna satanei.....	158
4.2.2.5.3 Implicațiile cultice ale excluderii	162
4.3 Pedepsă sau pedagogie divină?	168
4.3.1 Semnificația verbului „παιδεύω” în Vechiul Testament	169
4.3.1.1 Dimensiunea paternă a pedepselor.....	170
4.3.2 Semnificația verbului „παιδεύω” în Noul Testament	174
4.3.2.1 Semnificația verbului „παιδεύω” în epistola către Evrei	175
4.3.2.2 Semnificația verbului „παιδεύω” în Apocalipsă 3,19	178
4.3.2.3 Semnificația verbului „παιδεύω” în epistolele pauline consacrate.....	180
4.3.2.4 Semnificația verbului „παιδεύω” în epistolele Pastorale.....	184
4.4 Pavel - exponent și model al pedagogiei divine.....	194
4.5 Robia babilonică și încredințarea pe mâna satanei- tipuri ale pedagogiei divine. Încercare de interpretare tipologică.....	205
Concluzii	209

III. ANANIA ȘI SAFIRA - EXPONENȚII PEDEPSEI SAU RAȚIUNEA PEDAGOGIEI

DIVINE?	212
1. Anania și Safira în asociere cu alte episoade biblice similare.....	212
1.1 Practica eseniană de la Qumran	212
1.2 Păcatul lui Acan	213
1.3 Păcatul arhiereului Menelau.	218
1.4 Păcatul lui Nadab și Abiud, fiii lui Aaron	219
2. Episodul Anania și Safira în contextul scrierilor lucanice.....	225
2.1 Episodul Anania și Safira în contextul evangheliei a treia.....	225
2.2 Episodul Anania și Safira în contextul celui de-al doilea volum lucanic.....	233
Concluzii	240
3. Episodul morții soților Anania și Safira în contextul vieții bisericii primare	242
3.1 Învățătura Sfinților Apostoli	245
3.2 Comuniunea spirituală și materială	246
3.3 Frângerea pâinii	253
3.4 Rugăciunea comunitară	256
Concluzii	260
4. Pedepsirea soților Anania și Safira – consecința unui conflict de natură spirituală	262
4.1 Ostilitatea satanei față de lucrarea lui Dumnezeu în comunitate.....	262
4.2 Confruntarea spirituală reflectată în vocabularul fragmentului.....	267
4.3 Anania și Safira - sunt conștienți de implicarea lor în confruntarea spirituală	273
4.4 Dimensiunea punitivă a morții soților Anania și Safira.....	278
4.5 Ispitirea din pustie și ispitirea Duhului Domnului - tipuri ale vrăjmașiei față de Dumnezeu. Încercare de interpretare tipologică.....	285
Concluzii	296
Concluzii finale	298
Bibliografie	302

Rezumat

Cuvinte cheie: *Imeneu, Alexandru, Anania, Safira, pedagogie, pedeapsă, satana, moarte, erezie, hulă, credință*

Cuvântul Sfintei Scripturi este un cuvânt care ni se adresează în permanență și ne provoacă să îl descoperim mereu la dimensiuni noi și înălțătoare ale semnificației lui, fără să putem pretinde vreodată că am reușit să-i surprindem cu desăvârșire taina. El nu are menirea trezirii unor pricini de neîncetate contestări și polemici, ci este viață sau un mod de viață care așează pe principii noi sensul existenței umane ca legătură a dragostei și comuniunii cu Dumnezeu.

Cu toate acestea, regăsim între paginile Sfintei Scripturi situații marginale care par neobișnuite și în contradicție cu principiile biblice. Asemenea situații, puțin întâlnite sau chiar deloc abordate în viața liturgică a bisericii, pot crea dificultăți sau chiar sminti pe cititorul neinițiat al Sfintei Scripturi. În fața unor asemenea contradicții, omul, ca primitor și ferment al cuvântului dumnezeiesc, se regăsește pe de o parte dezorientat și contrariat. Pe de altă parte, aceste situații au fost și au rămas pentru mulți pietre de poticnire și un argument în plus pentru a-și fundamenta atitudinea respingătoare față de valorile biblice sau pentru a-și justifica propriile acțiuni imorale.

Exemplul lui Iezechiel căruia îi moare soția, dar nu îi este îngăduit să o plângă (Iez. 24, 16-17), în pofida obiceiului de tânguire (Fac. 37,35); a prorocului Ieremia căruia nu i s-a îngăduit să se căsătorească (Ier. 16, 1-4), deși prorocului Osea i se poruncește să se însoare cu desfrânata Gomer (Osea 1, 2-3); a lui Iacov care îi fură dreptul de întâi născut fratelui său și îl înșeală cu nerușinare pe tatăl său Isaac, profitând de faptul că acesta era orb, contrar preceptelor din Lev. 19, 14 și Deut. 27, 18; a lui David care împreunează adulterul cu uciderea și după o îndoită pocăință este iertat și nu numai atât, dinastia lui este salvată datorită legăturii păcătoase cu femeia lui Urie (Mt. 1,6) –sunt doar câteva situații din Vechiul Testament care pot ridica semne de întrebare unui cititor neavizat.

Nici scrierile noutestamentare nu sunt lipsite de pasaje tulburătoare: uciderea pruncilor nevinovați din Betleemul Iudeii (Matei cap. 2), masacrarea galileenilor evlavioși de către Pilat, căderea turnului Siloamului peste optsprezece persoane (Lc. 12, 1-5), verdictul pe care Sf. Ap. Pavel îl pronunță la adresa incestuosului din Corint: „să dați pe

unul ca acesta satanei” (1Co. 5, 1-13); imposibilitatea pocăinței celor ce s-au lepădat de credință (Evr. 6, 4-8); sau recomandarea expresă făcută creștinilor (1In. 5, 14-20) de a nu se ruga pentru cei ce săvârșesc păcate de moarte, sunt tot atâtea cazuri absurde, fără o justificare religios-morală.

Situații de acest gen ne-au determinat să încercăm să descifrăm măcar în parte enigma rațiunii pentru care Dumnezeu în mod direct sau indirect, prin aleșii Săi, intervine în istorie cu măsuri ce par a fi traumatizante atât pentru cei implicați în mod direct, cât și pentru martorii acestor evenimente.

În acest sens, ne-am propus abordarea a două episoade biblice noutestamentare care vor face obiectul cercetării noastre.

O primă situație, cel puțin controversată, este reprezentată de îndemnul Sf. Apostol Pavel de a-i încredința pe Imeneu și Alexandru pe mâna satanei (1Tim. 1,20). Ceea ce îl intrigă pe lectorul acestei epistole este radicalismul și fermitatea judecății aplicate celor doi, exprimate prin formularea - „i-am dat Satanei”-, cu scopul de „a se învăța să nu mai hulească”. Informațiile contextuale referitoare la abaterile celor doi sunt limitate și insuficiente pentru a răspunde la numeroase întrebări legitime care se pot naște odată cu un asemenea verdict. Caracterul măsurii aplicate celor doi este punitiv sau recuperatoriu-educativ? Cine au fost cele două persoane asupra cărora autorul a pronunțat o asemenea sentință? În ce anume a constat gravitatea vinovăției lor? Poate avea satana un rol în finalitatea acestei măsuri? Iar dacă este posibil acest lucru, în ce anume a constat rolul său? Dacă rațiunea măsurii disciplinare comportă conotații educative, cum este posibilă implicarea satanei în acest demers?

Cea de-a doua situație care face obiectul cercetării noastre are în centrul ei moartea subită a soților Anania și Safira (Fapte 5,1-11) întrucât au păstrat pentru ei o parte din prețul unei țărini, pe care au vândut-o, pretinzând că au lăsat la „picioarele apostolilor” suma integrală de bani ce a rezultat în urma vânzării. Surprinzătoare este și în acest caz vehemența apostolului Petru și rapiditatea derulării evenimentelor. Ceea ce contrariază în relatarea acestui episod este moartea imediată a celor doi soți fără vreo muștrare prealabilă care să demaște fărădelegea lor și să creeze premisele pentru pocăință. O analiză succintă în paralel cu evenimente similare și nu numai, ar putea genera nelămuriri și controverse sub următoarele aspecte: de ce în cazul altor încălcări flagrante ale normelor morale s-a oferit

timp de reflecție și de pocăință spre deosebire de această situație?; ce relevanță are acest episod în contextul scrierilor lucanice și mai ales în contextul vieții idilice a primei comunități creștine în atmosfera căreia autorul plasează acest eveniment?; dacă gravitatea păcatului celor doi soți a impus această măsură, în ce a constat vinovăția lor?; poate avea moartea celor doi soți un raționament expiator?; care este raportul dintre mila și dragostea divină și o asemenea măsură radicală?; care este logica divină care dă un sens superior morții soților Anania și Safira?

Pentru a oferi un răspuns la aceste întrebări am încercat să detaliem cât mai mult posibil contextul în care au fost redactate aceste fragmente biblice, logica pe care autorii au avut-o în vedere și terminologia utilizată de Sf. Luca și Sf. Pavel.

Conținutul lucrării este structurat în trei părți care sunt împărțite la rândul lor în mai multe capitole și subcapitole, fiecare capitol fiind urmat de concluzii preliminare. În mod firesc, lucrarea este precedată de o secțiune de *Preliminarii* și se încheie cu *Concluziile finale*, urmate de consemnarea *Bibliografiei*.

Partea introductivă a lucrării – *Preliminarii* – este destinată prezentării premiselor de la care pornește cercetarea, a stadiului actual al cercetării, a modului în care cele două fragmente sunt abordate de literatura patristică, respectiv a obiectivelor cercetării și a metodelor de lucru, urmate de o scurtă prezentare a structurii cercetării.

Partea I – *Erezie din Efes și Evanghelia Pastoralilor* este structurată pe trei capitole care abordează din perspective diferite problema definirii ereziei din Efes ai cărei exponenți erau Imeneu și Alexandru. Cu toate că Sf. Ap. Pavel nu definește clar în textul epistolei sale elementele ereziei din Efes, numind-o „învățătura mincinoasă” sau „știința mincinoasă”, totuși prin analiza terminologiei utilizate de autor, coroborată cu o serie de păreri avizate ale cercetătorilor bibliști, am identificat ca specifice ereziei din Efes, elemente iudaice, prenostice, ascetice, magice, dublate de o puternică amprentă a unei „mișcări feministe”. Tematica teologică abordată de Sf. Ap. Pavel ne oferă date suplimentare cu privire la specificul ereziei. Astfel, am ajuns la concluzia că învățătura eretică cuprindea anumite devieri privitoare la doctrina hristologică, fiind contestată atât realitatea Întrupării și a celei de-a doua veniri a Mântuitorului, cât și dimensiunea universală a mântuirii. Insistența cu care Sf. Ap. Pavel accentuează faptul că slujitorii evangheliei au fost investiți prin puterea și lucrarea Duhului Sfânt, poate fi percepută ca o

reacție față de cei care contestau lucrarea misionară a lui și a lui Timotei aflați sub autoritatea Duhului Sfânt. Întrucât autorul epistolelor acordă un spațiu destul de generos accentuării principiilor morale ale unei vieți creștine se poate lesne concluziona că erezia era caracterizată de o anumită doză de libertinaj sau de contestarea valorilor morale conforme cu evanghelia.

Partea a II-a a lucrării – *Imeneu și Alexandru. Pedepsă sau pedagogie divină?* – se concentrează asupra stabilirii identității celor doi vectori ai ereziei, Imeneu și Alexandru, precum și asupra nuanțării apostaziei de care aceștia se făceau vinovați, o atenție deosebită acordându-se terminologiei utilizate de autor în 1Tim. 1,19-20. În acest scop, prin analiza semnificației asociate de literatura biblică termenului de „hulă”, am reușit să identificăm suficiente elemente ale ereziei din Efes care pot fi lesne circumscrise acestui păcat. Gestul adeptilor ereziei din Efes de a se delimita de suma valorilor unei vieți creștine prin crearea unei doctrine distincte, a fost unul liber consimțit, întrucât ei au „lepădat” „credința și cugetul bun” în afara oricărei constrângeri. Pentru a exprima cât mai plastic căderea din credință a lui Imeneu și Alexandru, Sf. Apostol Pavel recurge la o expresie (περὶ τὴν πίστιν ἐναύραγσαν - *au naufragiat de la credință*) care amintește de experiența propriului său naufragiu, situație pe care o consideră cea mai potrivită alegorie pentru a ilustra apostazia unor membri ai comunității din Efes.

Capitolul 4 al acestei părți aduce în față o serie de expresii din cuprinsul epistolei 1 Timotei, care în mod indirect vizează căderea din credință. Acestea, ordonate intuitiv, într-un crescendo, demonstrează că fenomenul eretic s-a defășurat progresiv, programatic și că a fost pe deplin asumat de cei în cauză, făcându-i prin urmare pe adeptii lui pe deplin responsabili de alegerea lor. În consecință, încredințarea lui Imeneu și Alexandru pe mâna satanei nu a fost o decizie pripită, imediată, ci o soluție extremă venită după mai multe avertismente care au fost desconsiderate.

Pentru a descifra semnificația expresiei „i-am dat satanei - οὗς παρέδωκα τῷ σατανᾷ” și a răspunde întrebării referitoare la rolul satanei în cadrul măsurii exprimate de Sf. Pavel, au fost invocate unele episoade biblice elocvente pentru argumentarea noastră (cazul lui Iov, ispitirea Mântuitorului, incestuosul din Corint). Astfel, s-a constatat faptul că în unele situații extreme, Dumnezeu se folosește de vanitatea satanei, căruia îi permite să acționeze în limitele impuse de suveranitatea divină, cu scopul de a-Și împlini planul

iconomic de mântuire a lumii. Aceeași logică este valabilă și în cazul textului nostru, fapt confirmat de prezența verbului παιδεύω – *a pedepsi, a disciplina, a educa, a instrui folosind mijloace coercitive*, pentru a indica scopul intervenției satanei: „să se învețe” - παιδευθῶσιν. În toată literatura biblică, acest verb are conotații pedagogice, pozitive, constructive. În ceea ce privește utilizarea sa în Epistolele Pastorale, el vizează determinarea spre pocăință, spre cunoașterea adevărului (evangheliei) și eliberarea din cursa vrăjmașului, asimilată mișcării eretice.

Anterior pronunțării acestei sentințe disciplinare (1Tim. 1,12-16), Sf. Ap. Pavel consideră necesar să reitereze momentul convertirii sale ca o paradigmă a milei divine pentru cei vinovați de hulă, aceasta fiind o dovadă în plus a faptului că scopul urmărit de autor în formularea sentinței a fost unul pedagogic, iar nu punitiv. Aceeași concluzie reiese și prin interpretarea tipologică a episodului pornind de la rolul pedagogic și salvator al robiei babilonice experimentată de poporul iudeu.

Partea a III-a a lucrării, *Anania și Safira- exponenții pedepsei sau rațiunea pedagogiei divine?*, debutează prin încadrarea episodului morții soților Anania și Safira în seria unor evenimente biblice în care vinovăția protagoniștilor este asociată cu potrivnicia sau ostilitatea față de Dumnezeu. Relevante în acest sens sunt practica disciplinară a comunității de la Qumran, păcatul lui Acan, al arhiereului Menelau și al fiilor lui Aaron, Nadab și Abiud.

Moartea soților Anania și Safira se încadrează în logica unor scrieri lucanice precum: rechizitoriul la care Mântuitorul îi supune pe cărturari și farisei (Lc. 11,34-44); dialogul cu dregătorul bogat (Lc. 18,19-23); ca exemplu pozitiv, pocăința lui Zaheu (Lc. 19,1-10); apoi, musturarea lui Simon Magul (Fapte 8, 9-24), izbăvirea slujnicei cu duh pitonicesc (Fapte 16, 16-40) și revolta argintarului Dimitrie din Efes (Fapte 19, 23-41). Toate aceste situații au ca numitor comun faptul că ostilitatea față de Dumnezeu a protagoniștilor are la origini atașamentul nefiresc față de bani sau bunurile materiale, pe care scrierile biblice îl asociază slujirii demonice. Asocierea cu aceste episoade din opera lucanică încadrează gestul soților Anania și Safira într-o confruntare de natură spirituală. Această semnificație este susținută de cele două tablouri antitetice create de autor în care acțiunea este dominată de verbele πληρώω și πίμπλημι – a umple. Pe de o parte, Duhul Sfânt umple (πίμπλημι) comunitatea cu prezența Sa (Fapte 4,31), iar pe de altă parte, satana

umple (πληρώω) inima lui Anania cu viclenie și potențază înclinațiile sale imorale (Fapte 5,3).

Cel de-al treilea capitol al acestei părți prezintă gestul celor doi soți în contrapondere cu viața comunității din care făceau parte. Elementele fundamentale caracteristice comunității creștine precum învățătura apostolilor, comuniunea spirituală și materială, frângerea pâinii și rugăciunea comunitară sunt prezentate de Sf. Luca drept un rod al prezenței și lucrării Duhului Sfânt în comunitate. În acest context, cei doi soți devin instrumentele prin care satana atentează la lucrarea Duhului Sfânt de zidire a noului popor al lui Dumnezeu. Prin urmare, putem concluziona că Dumnezeu curmă viața lui Anania și a Safirei întrucât aceștia au încercat să compromită împlinirea economiei Duhului Sfânt. Această idee este preluată în următorul capitol, prin valorificarea semanticii verbelor ψεύδομαι, νοσφίζω și ἐκψύχω, care în majoritatea situațiilor denotă acțiuni potrivnice lui Dumnezeu sau fac referire la pierderea vieții de către cei ce se împotrivesc Lui în mod fățiș. De asemenea, modul în care survine moartea celor doi soți, graba cu care aceștia sunt înmormântați, vocabularul utilizat de autor, oferă acestui deznodământ în egală măsură o dimensiune punitivă și protectivă.

Punitivă, pentru că cei doi soți erau pe deplin conștienți de conotația gestului lor și în aceeași măsură responsabili pentru acesta. „Anania (σὺν) cu Safira, femeia lui” (5,1); „știind și femeia lui - συνειδύτης καὶ τῆς γυναικός” (5,2); „Pentru ce ai pus în inima ta lucrul acesta? - τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο;” (4,5b); „Spune-mi dacă ați vândut țarina cu atât? Iar ea a zis: da cu atât” (v.8); „de ce v-ați învoit (συμφωνέω) să ispitiți Duhul Domnului” (v.9a). Așa cum sugerează vocabularul utilizat în acest fragment, satana nu a făcut altceva decât să intensifice atașamentul nefiresc al celor doi soți față de bunurile materiale, precum și preocuparea lor pentru a avea o imagine impecabilă în cadrul comunității. Astfel, vinovăția lui Anania și a Safirei a constat în faptul că s-au împotrivit în mod conștient lui Dumnezeu, s-au făcut θεομάχος – *luptători împotriva lui Dumnezeu*. Prin urmare, Dumnezeu îi înlătură din sânul comunității creștine nu din rațiuni de răzbunare sau satisfacție divină, ci din pricina incapacității lor de a se pocăi.

Pe de altă parte, pierderea vieții celor doi soți are și un caracter protectiv fiindcă păcatul lor reprezenta o reală amenințare la unitatea comunității ca popor al lui Dumnezeu. Dacă gestul lor nu era amendat în acest fel, la momentul respectiv, o asemenea practică

putea deveni uzuală în cadrul comunității, însă pedeapsa aplicată celor doi soți legitimează comunitatea ca fiind ἐκκλησία- noul popor ales al lui Dumnezeu.

O asemenea înțelegere a intervenției divine este susținută și de interpretarea tipologică a acestui fragment, pornind de la episodul ispitirii din pustia Cadeș, în favoarea căreia au fost identificate suficiente argumente plauzibile.

Astfel, intervenția lui Dumnezeu în istoria umanității, chiar și prin intermediul unor măsuri extreme ce presupun experiențe traumatizate pentru cei implicați în mod direct sau indirect, reprezintă o ultimă soluție la care El recurge pentru a asigura continuitatea planului veșnic de mântuire a lumii. Disciplina divină are întotdeauna valențe pedagogice, chiar și în situațiile în care ea are nuanțe punitive, totuși poate fi înțeleasă în cheia unui gest proniator față de cei ce nu au fost contaminați de păcat.